

Deli Gergely: *Salus rei publicae. A helyes döntés kritériuma a római magánjogban*

2014-ben látott napvilágot a Gondolat Kiadó gondozásában Deli Gergely *Salus rei publicae. A helyes döntés kritériuma a római magánjogban* című könyve.^[1] A címben is megfogalmazott, Cicero nevéhez kötődő fogalom, a „*salus rei publicae*”, az állam üdve ugyan elsősorban a közjogászok, illetve a politikusok számára jelentett értékmérőt a döntés meghozatala során, azonban a kötetet méltató Hamza Gábor akadémikus megfogalmazásával is egyetértve megállapítható, hogy a magánjogi konfliktusok kezelése során is jelentős szerephez jutott ez a jogelv. A szerző által is hangsúlyozott egyik fő célkitűzés a magánérdek és a közérdek kapcsolatának elemzése, ami szerinte főként olyan „nehéz jogesetek” vizsgálatán keresztül valósítható meg, amelyeknél az ókori jogtudósok nem adtak egyértelmű megoldásokat, vagy ha adtak is, több egyenrangú megközelítés is ismert előttünk.

Deli Gergely kötetének bevezetőjében rögtön választ ad arra a kérdésre is, hogy véleménye szerint a római jogban mitől tekinthető egy jogeset nehézséget okozónak. Megállapítja, hogy a római juristák által magas szinten gyakorolt jogdogmatikai érvrendszeren túl a jogi problémák kezelésének egyéb, akár jogon túli aspektusaira is szükséges támaszkodni. A hosszas elméleti fejtegetések helyett azonban jó gyakorlati vénáról tanúbizonyságot téve rögtön rátér az általa kiválasztott öt jogintézmény elemzésére, s célkitűzéseit immár konkrét jogi tényállásokhoz, illetve a jogéletben ténylegesen is felmerülő problémákhoz kapcsolja. Az öt jogeset, illetve a jogesetfüzér kiválasztásánál közös szempont, hogy valamennyi elemzett tényállás a *Digesta* szövegek alapján kerül ismertetésre, s főként a késői klasszikus római jogászok véleményén alapulnak. Így az olvasó Gaius, Ulpianus, Paulus, Papinianus és Modestinus döntésein keresztül kerülhet közelebb a kiválasztott nehéznek minősülő római joggyakorlathoz. A Deli Gergely által elemzett öt témakör a római magánjog legszélesebb spektrumát igyekszik bemutatni.

[1] Deli Gergely: *Salus rei publicae. A helyes döntés kritériuma a római magánjogban*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2014. 226 p.

Az első tanulmányozott jogintézmény a perjog („Megengedhető-e az ügyvédi sikerdíj?”); a második a dologi jog („Kié a feldolgozás révén létrejött új dolog?”); a harmadik a szerződéses kötelmek („Kinek jó az elállási jog az adásvételnél?”); a negyedik az öröklési jog („Lehetetlen-e az erkölcstelen végrendeleti kikötés?”); s végül az ötödik a kvázikontraktuális kötelmek („Mikor hasznos a megbízás nélküli ügyvivő tevékenysége?”) tárgyköréhez tartozik. A továbbiakban a kötet szerkezetét követve veszem górcső alá a szerző megállapításait.

A szerző munkájának első részében, a „Megengedhető-e az ügyvédi sikerdíj?” című egységben a római jog egyik több évszázados vitájához szól hozzá. A problémafelvetés középpontjában egy olyan ulpianusi szöveghely (D. 17, 1, 6, 7) áll, amelynél a remek jogász visszautal Marcellus jogtudós, illetve Marcus Aurelius és Lucius Verus társcsászárok döntésére is. Az elemzett fragmentum már a középkorban is felkeltette a római joggal foglalkozó jogtudósok figyelmét, s olyan neves szerzők, mint Accursius, a Cuiacius-tanítvány Pierre Pithou, illetve Jean Domat is kifejtették álláspontjukat a döntéssel kapcsolatban. A XX. században olyan romanisták állították vizsgálateaik középpontjába e szöveghelyet, mint Watson, Knütel vagy D’Ors. Miután a kétezres évektől kezdődően két német kutató, Kupisch és Ruffner is kiemelten foglalkozott a jogesettel, érthető, hogy Deli Gergely is az ő nézeteiknek szentel nagyobb figyelmet. Mindezek fényében az olvasóban felmerül a kérdés, hogy lehet-e új eredményre jutni az erkölcstelen honoráriumot kikötő ügyvéd évszázadokon keresztül viták keresztüztüében álló ügyében? A szerző új megközelítést alkalmaz, s az eltérő korszakokban keletkező, de ennek ellenére egymásra épülő szövegrétegek gondos elkülönítésével alternatív magyarázatot ad, amelynél elsősorban Marcellusnak az egymással szemben álló felek magánérdekének összehangolásán alapuló döntésére támaszkodik. Ennek során meggyőzően mutat rá, hogy az ügyvéd a perrel kapcsolatban felmerült valamilyeni költségének megtérítését követelhetette kamatokkal együtt, azonban a per révén elnyerhető összeg felénél nagyobb díjazást sikerdíjként már nem köthetett ki. Az e mérték feletti megállapodást jó erkölcsbe ütközőnek, s egyben uzsorás szerződésnek is tekintették. További problémát jelent a tényállásnál, hogy az ügyvéd egy látszólagos pervétellel az ügyet alacsony áron magához váltotta, az ügyfél pedig a perbeli nyereség esetén a pertárgy gyümölcseinek értékét is megígértette ügyvédje számára. A pervesztéssel járó kockázatot azonban az ügyvéd nem vállalta, mert amikor magas összeg fejében történt a képviselő, visszkereseti joga sem volt ügyfelével szemben. Mégis, a vizsgált fragmentum egyértelműen tanúsítja, hogy az ügyvéd fenntartotta a maga számára ezt a visszkereseti jogot. Így tehát azt a látszatot keltette, hogy a per megnyerésében érdekelt, miközben már a kikötött magas sikerdíj megfizetésével is jól járt. Deli Gergely érdeme mindenekelőtt az, hogy rámutatott, az ügyvédet megbízó személy érdekében állt a számára előnytelen szerződési záradék felvállalása, ha a teljes jogügylet összességében az ő érdekét is szolgálta. Ez pedig nem volt más – a szerző által is plasztikusan bemutatott érveléssel –, mint a perképviselőt elvállaló ügyvéd díjának alacsonyan tartása, s a későbbi esetleges pernyertessége esetén a pertárgy gyümölcseiből a sikerdíj

megfizetése. A szerző által nyújtott megoldás előnye, hogy szöveghű és praktikus magyarázatot ad a vitás ügy értelmezéséhez, s egyben megfogalmazza a jogtudósi döntések mögött felsejlő jogelvet is, miszerint az ügyvédi díjazásnak és a részesezés, illetve kockázatvállalás mértékének egymással egyensúlyban kell állnia.

A kötet második jogeseténél a római jogászok által a feldolgozás következtében megvalósuló eredeti szerzés egyik klasszikus kérdését tette fel a szerző: „Kié a feldolgozás révén létrejött új dolog?”. A szerző az idegen anyagból emberi munka eredményeképpen létrejött új dolog tulajdonjogát kívánta görcső alá venni a II. században élt jogtudós, Gaius (110–180) munkássága alapján. A vizsgálat aktualitását véleményem szerint főként – ebben egyetértve Mayer-Malyval és Deli Gergellyel – az alapanyag tulajdonjoga, mint a befektetett tőke és a feldolgozó munkájának értéke között feszülő közgazdasági, szociális és jogi ellentmondások adják. A szerző ezúttal egyetlen kérdést boncolgat, ez pedig az, hogy a feldolgozóval szemben mikor jelent meg a jóhiszeműség elvárása mint követelmény a tulajdonszerzés feltételei között. A szerző a modern polgári törvénykönyvek eltérő megoldásai, illetve a tankönyvirodalomban előforduló, egymástól különböző bemutatási aspektusok ismertetésével indítja fejtegetéseit. Itt ugyan említi Bessenyő András nézetét, azonban meglátásom szerint azt nagyobb hangsúllyal lenne szükséges figyelembe venni.^[2] Bessenyő ugyanis részletesen rávilágít arra a történeti fejlődésre, ami a *specificatio* ókori római megítélését jellemezte, és külön kitér arra a Paulus nevéhez fűződő állomásra, ami a két egymással szembenálló jogiskola (szabiniánusok és prokuliánusok), valamint a közvetítő nézet között alakult ki a III. század elején (tehát Gaius halálát követően). Paulus ugyanis a proculianusi nézetet elfogadva két jelentős megállapítást is tett a rosszhiszemű feldolgozóval kapcsolatban. Egyrészt leszögezte, hogy a rosszhiszemű feldolgozó semmiképpen sem szerezhet tulajdont az új dologon (Paul. D. 10, 4,12,3 és D. 13.1,13,3), másrészt pedig hangsúlyozta azt a tényt, hogy a lopott (tehát rosszhiszeműen szerzett) dolog feldolgozása során keletkezett *nova speciest* is lopottnak kell tekinteni, így ez egyúttal elbirtokolhatatlan is (Paul. D. 41, 3, 4, 20). Ezek után már a hazai tankönyvirodalom és az itt hivatkozott forráshelyek alapján is egyértelműen meggyőződhetünk arról, hogy Gaius korában még nem volt elvárás a feldolgozóval szemben a jóhiszeműség. Mindenképpen kiemelésre érdemes Deli Gergelynek az a megállapítása, hogy a 2. században tevékenykedő Gaius azért nem említette még a *bona fidei* a *specificatio* feltételei között, mert az általa vizsgált jogeseteknél ő még a feldolgozó idegenkezű munkája révén felborult vagyoni egyensúly helyreállítását tekintette a fő problémának. A *specificatio* jogtörténetét átfogóan szemléltető Benedek-Pókecz Kovács-tankönyv egyértelműen leszögezi, hogy a jogcímmel és jóhiszeműen feldolgozó személy eredeti szerzésmóddal tulajdont szerzett, s ez a tulajdonjog függetlenedett az alapanyag (*materia*) tulajdonjától. Következésképpen a Paulust követő időszakban az ilyen feldolgozó

[2] Bessenyő, 2010, 254–255.

nem felel az anyagtulajdonosnak.^[3] Másrésztől, amennyiben az anyagtulajdonos rei vindicatiót vagy actio Publicianát indítana ellene, a feldolgozó alperesként *exceptio iusti domini*vel élve még mindig bizonyíthatta, hogy ő a felperes tulajdonszerzése óta új tulajdonszerzési móddal (*specificatio*val) a *nova speciere*sen tulajdont szerzett.^[4] Éppen ebben áll a *specificatio* gazdasági jelentősége, ezért nem túl szerencsés a szerző azon álláspontja, mely az anyagtulajdonos és a feldolgozó közötti vitát a felperes (általa kviritártulajdonosnak tartott) anyagtulajdonos és az általa bonitártulajdonosnak tartott feldolgozó alperes között látta fennállni. Ezzel szemben a feldolgozó nem bonitártulajdonos, hanem egyszerűen az *exceptio iusti domini*re hivatkozó újabb tulajdonos, aki a feldolgozás miatt az új dolog birto-kosa is egyben. Maga az anyagtulajdonos lehetett bonitár- és kviritártulajdonos is, ez azonban lényegtelen abból a szempontból, hogy a feldolgozó akár az ellene esetlegesen megindított *rei vindicatio*, akár az *actio Publiciana* során élhetett a későbbi tulajdonszerzés kifogásával, ami pernyertességét is eredményezte.

A szerzőtől eltérő álláspontom ellenére Deli Gergely munkáját jól felépített, ex asse római jogász által megírt értékes szakcikkek tartom, amely nagyszerűen világít rá a *specificatio* szabályozásának történetileg változó, de mindig pragmatikus római jogászai megoldásaira.

A „Kinek jó az elállási jog az adásvételnél?” címet viselő harmadik kérdéskör a kötet legterjedelmesebb tanulmánya (64–101. o.). A fejezet problémafelvetésnek nevezett bevezető részéből kitűnik, hogy a szerző nem az adásvételnél előforduló valamennyi elállási jogról, hanem csupán ezek közül is a mellékegyezménynek minősülő *lex commissoria* mellékkikötéséről kíván értekezni. Így talán érdemes lett volna megjegyezni, hogy e jog illette meg a szerződő feleket a római adásvételnél kellékhibák esetén (*actio redhibitoria*), felén túli sérelemnél, valamint a *lex commissoria* mellett további két mellékegyezménynél, nevezetesen a jobb vevő fenntartásával kötött adásvételnél (*in diem addictio*) és a próbára történő vételnél (*pactum displicentiae*) is. A *lex commissoria* kiemelése ennek ellenére helyénvaló a szerző részéről, hiszen ez a szerződési kikötés az előképe a modern kontinentális jogokban kialakult általános elállási jognak. Külön erénye a fejezetnek, hogy Deli Gergely egy új, eddig a romanisztikában kevésbé alkalmazott aspektusból közelít a jogintézményhez. Ez pedig a jog viselkedésgazdasági elemzése. Helyesen állapítja meg a szerző, hogy az adásvételtől való elállással érintett szerződő felek jogi, gazdasági és társadalmi problémáinak kezelésében a klasszikus római jogászok olyan magas szellemi nivót értek el, amely a modern jogalkalmazásban és jogtudományban is példaértékűnek számít. Külön kiemelendő az Alexander Severus császár kancelláriája kapcsán tett megállapítás, nevezetesen az, hogy az egyedi eset igazságosságának és az áruforgalom biztonságának követelményeit mesterien egyensúlyozta ki döntéseiben. Ennek köszönhetően a *lex commissoria*

[3] Benedek – Pókecz Kovács, 2016, 195.

[4] Uo. 195. és 216.

kikötése mind a vevők, mind az eladók közösségének hosszú távú érdekeit szolgálta, még akkor is, ha egyes konkrét esetekben túlzóan szigorúnak is hatott.

A kötet negyedik fejezetében, „Lehetetlen-e az erkölcstelen végrendeleti kikötés?” címmel, Deli Gergely egy ellentmondásos Papinianus-fragmentumot (Pap. D. 28, 7, 15) vizsgál, melyben arról van szó, hogy az örökhagyó egy tiltott cselekményt tett meg az öröklés feltételül, amit a végrendeleti örökös teljesített is, majd kérte a *praetortól*, hogy a hagyaték birtokába utalja be. Ezt a *magistratus* elutasította, mivel igazságtalannak találta, hogy a jogellenes cselekmény elkövetője vagyoni előnyhöz jusson, és érvényteleníteni akarta a teljes végrendeletet. Ennek érdekében, a végrendeleti feltételt fikcióval lehetetlennek tekintette és kijelentette, hogy álláspontja szerint, nem szerezhet érvényt egy olyan, a *ius civile* szerint ugyan érvényes igénynek, amely sérti a bevett erkölcsi normákat. Deli szerint a szakirodalomban gyakran félreértelmezik a papinianusi döntést. Ennek egyik fő oka meglátása szerint az, hogy a jog és erkölcs viszonyát anakronisztikus módon a korabeli és nem az ősi viszonyoknak megfelelően fogták fel. A szerző általam is helyesnek tartott álláspontja szerint a korai jogra jellemző felfogás kései remiszcenciáját lelhetjük fel a Papinianus-fragmentumban, s így már érthetővé válik a jogtudósi döntés. A Papinianus-szöveg egyfajta rejtett összeférhetetlenséget látott megvalósulni a jog és az erkölcs között abban a konkrét helyzetben, amikor egy személy érintettségét anyagi érdekeinek és erkölcsi értékítéletének szembenállása okozta. Az igazságos döntés érdekében ezért a jogi érvelés mellett a jó erkölcsre is támaszkodott az erkölcstelen feltételt lehetetlennek tartva.

A kötet ötödik fejezete, a „Mikor hasznos a megbízás nélküli ügyvivő tevékenysége?” című tanulmány központi forráshelyének (Ulp. D. 3, 5, 9, 1) elemzése után a szerző arra az álláspontra jutott, hogy a tűz martalékvá váló romos ház esetében a ház összeomlásának elmaradása nem a kitámasztás tényének, hanem inkább a kitámasztó személyének volt köszönhető, mégpedig azért, mert a kitámasztás, illetve a ház leégése után is életben maradt. Abban, hogy Ulpianus a megbízás nélküli ügyvitel esetében eljuthatott az ügyvivő személyének közép-pontba helyezéséhez, meg kellett fogalmaznia a megbízás nélküli ügyvivő eljárására vonatkozóan a cselekmény objektíve hasznosságának követelményét az ügy ura számára. Ez természetesen magába foglalja azt is, hogy a cselekménynek már *ex ante* úgy kell tűnnie, az célszerű és elegendő a kívánt eredmény eléréséhez. Az *ex ante* nézőpont bevezetésével Ulpianus zseniális módon kapcsolta össze a célszerűség és a hasznosság követelményét, és megfelelő mércét állított fel az ügyvivő számára is. Megoldása csak azoknak a megbízás nélküli ügyvivőknek a ténykedéseit támogatta, amelyeknél vélhetően a cselekmény majd egyszerre lesz eredményes és hasznos is. Ezek az ügyvivők érdemesek arra, hogy költségeiket megtérítsék, még akkor is, ha utólag kiderül, hogy a cselekmény mégsem hozta meg a kívánt eredményt. Ellenben amennyiben ragaszkodunk az *ex post* perspektívához, az ítélezéskor csak nehezen tudunk elszakadni attól a tényről, hogy az ügyvitel nem vezetett eredményhez, mivel ilyenkor az ügy ura természetesen arra fog hivatkozni, hogy számára az ügyvitel nem volt hasznos.

Ennek következtében az ügyek eldöntésénél annak mindenkori vizsgálata lenne szükséges, hogy a megbízás nélküli ügyvivő cselekménye az ügy urának objektíve hasznos volt-e, illetve az szolgálta-e az ő érdekeit. Ulpianus megoldása ugyanakkor mértéktartó, hiszen nem ösztönöz túlzó mértékben arra, hogy valaki idegen ügybe beavatkozzék. Az ügyvivő a más érdekében történő eljárásra csak akkor bír motivációval, ha cselekményéről jó alappal véli úgy, hogy ez az ügy ura számára hasznos lesz. Másrésztől, megközelítése méltányos azokkal az ügyvivőkkel szemben is, akik célszerűen jártak el, noha az eredmény bármely ok miatt mégis elmaradt. Így tehát Ulpianus az egymással szembenálló magánérdekeket úgy hangolta össze, hogy azok egyúttal a közérdeket is szolgálták, mivel egyrészt ösztönözte mások érdektől mentes megsegítését, ugyanakkor visszatartott az idegen ügyekbe való szükségtelen beavatkozástól is.

Összefoglalóan megállapítható, Deli Gergely kötete módszerét és problémafelvetését tekintve elsőrangú római magánjogászai munka. A jogi problémák elemzésekor a források értelmezéséből indul ki, és a nemzetközi szakirodalom széleskörű tanulmányozása után alakítja ki saját álláspontját, amit rendszerint meggyőző jogi érveléssel is alátámaszt. A mű tartalmi értékeivel összhangban van a legszélesebb jogászközönségnek ajánlható kötet formai megjelenítése is.

IRODALOM

- Benedek Ferenc – Pókecz Kovács Attila (2016): *Római magánjog*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.
- Bessenyő András (2010): *Római magánjog*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.